

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, кишлок хўжалиги, тарих, иктисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

**3 май — Жаҳон матбуот эркинлиги
кунига бағишланган махсус сон**

Хива-2021

Баш муаллиф:

Абдуллаев Нарман Искандарович, б.ф.д., проф.

Баш муаллифнинг ўринбосари:

Ҳасанов Шайхон Бахтиёралтович, к.ф.м., к.и.т.

Тавриф хайвони:

Абдуллаев Нарман Искандарович, б.ф.д., проф.

Абдуллаев Бакрити Икромович, ф.и.ф.д.

Абдуллаев Раҳимов Бахтиёралтович, тиб.ф.д., проф.

Абдуллаев Бакрити Абдураҳимович, т.ф.д., проф.

Алиевнинг Назимов Кабирович, и.ф.д., акад.

Бахтиёралтов Хушнот, ф.ф.л., проф.

Диктаторов Саидмур Раҳимович, тар.ф.д.

Дурдыев Гафур Саломович, тар.ф.д.

Душанов Билалбек, тиб.ф.д., проф.

Иброҳимов Бактиёр Гулалтович, к.ф.д., акад.

Жумановнинг Тоқиб Отабекович, ф.ф.л., акад.

Қидаров Шайхон Қодирович, к.ф.м.

Қурбанов Учқун Отабекович, ф.и.ф.д.

Намуров Жам, к.ф.д., проф.

Матиев С. Эмом, б.ф.д., проф.

Муратов Сирожиддин Имомович, ф.и.ф.д., проф.

Раҳимов Раҳим Абдураҳимович, т.ф.д., проф.

Рўзиевнинг Раҳим Қодирович, тиб.ф.д., проф.

Рўзиевнинг Саидбек, ф.ф.д., проф.

Рўзиевнинг Билалбек, и.ф.д., проф.

Сайдуллоев Абдулқодир, ф.и.ф.д., акад.

Сатиев Саидбекнинг Қасимович, и.ф.д., проф.

Сариевнинг Ойбек Отабекович, с.ф.д., проф.

Сатиевнинг Гафурович, к.ф.д., проф.

Тоқибовнинг Қасимовнинг Шайхонбақирович, б.ф.д., акад.

Халимовнинг Билалбек Рўзиевнинг, б.ф.д.

Ҳўжамовнинг Отабековнинг Отабекович, ф.ф.л., акад.

Шайхонбақировнинг Эмом Бақировичнинг, б.ф.д., проф.

Эмомовнинг Жамал Исломович, ф.ф.л., акад.

Эмомовнинг Рўзиевнинг Абдуллоевнинг, б.ф.д., акад.

Ураевнинг Гафуровнинг Ураевнинг, ф.и.ф.д.

Ураевнинг Абдулло Дурдыевнинг, ф.ф.д.

Халимовнинг Мақсууд Сулаймонов, ф.и.ф.д.

Ҳасанов Шайхон Бахтиёралтович, к.ф.м., к.и.т.

Хорғон Маълуми академикларнинг аълоликларига: илмий журнал «Маълумот» (76), Хорғон
Маълуми академиклар, 2021 й. – 162 б. – Ўқима шайхоннинг электрон вариант -
<http://www.uznet.com/uznet/76>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси инновационий вузлари – Хорғон
Маълуми академиклар

Xodjayeve D.I., Xusenova M.O. Fonetikaning o'rganish sohasi va uning turlari	98
Yavminova N.M., Qurbonova G.Yu. Innovative approach to learn English language	102
Yokubova Sh.Yu. Obyektli birikmalar poetik nutq vositasi sifatida	104
Yusupova N.N. Transformation of the acquired knowledge of a foreign language in the process of globalization	106
Алленова И.В. Внедрение инноваций в систему высшего образования Узбекистана	108
Ачилов М.Н. Ибора ва бирликларнинг тахлилида этнографиянинг роли	110
Базарова У.М. Олий ўқув юрти талабаларининг инглиз тили дарсларида маънавий – эстетик тарбиялашнинг диагностикаси	114
Бобожонов Б. Формирование культуры речи у студентов высших учебных заведений через преподавание немецкого языка	116
Ганиева Г.З. Инглиз тили топонимик дугати тахлили	118
Джиббаров Ш.Х. Концепт лингвокультурологик категория сифатида	122
Каримова Ж.Ш. Синонимические отношения между фразеологическими единицами с компонентами – названий флоры	124
Киличева Ф.Б. Эвфемизмы в современном русском языке	127
Кузиева Р.Ш. Использование современных педагогических технологий на уроках русского языка	128
Кузиева Р.Ш. Роль русского языка в формировании мировоззрения студентов высших учебных заведений	130
Малямина Н.Р. Основные вехи развития композитообразования	132
Рузиева Д.С. Интеллектуал роман генези специфик таснифи	135
Рузиева Н.Х. Инглиз тилида хушмуомалалик категориясининг социоллингвистик тахлили-хушмуомалалик, мавке ва контекст	139
Сафармахматова З.Н. Паремнологик бирликлар тушунчаси ва унинг таркибий-типологик хусусиятлари	142
Ташева У.Т. Методы совершенствования преподавания русского языка в высших учебных заведениях	146
Турманов Т.М. Грамматические навыки и методы формирования навыков во французском языке	148
Хакимджанова М.Э. Использование мотивационных возможностей игровых технологий при изучении русского языка	150
Хакимджанова М.Э. Классификация единиц речевого этикета изучаемого языка в учебных целях	152
Шевцова О.В. Аспекты изучения категории количества	154
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
Каримбоева С. Организация самостоятельной работы студентов при изучении высшего образования	158
Мирзаева М.Н. Техника олийгоҳи талабаларининг касбий компетентлигини ривожлантириш бўдажак мухандислар касбий шахсини шакллантириш	160

activities "makes it possible to form key competencies of students, achieve a positive result in the formation of universal educational actions, and implement cross-cultural communication in practice".

REFERENCES:

1. Selevko G.K. Modern educational technologies: Textbook. - M.: National education, 1998.
2. Ivanova, I. P. Development of creative thinking of students in the conditions of problem-activity training / I. p. Ivanova. - Stavropol, 2002.

UO'K 811-512

OBYEKTLI BIRIKMALAR POETIK NUTQ VOSITASI SIFATIDA

Sh. Yu. Yokubova, Buxoro davlat universiteti, Buxoro

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilidagi xilma-xil obyektli birikmalarning poetik nutqda voqelanib turli xil badiiy tasviriy vosita yaratishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Til, nutq, uslub, obyektli birikmalar, poetik nutq, tasviriy vositalar, leksema.

Аннотация. В данной статье считается, что различные сочетания предметов в узбекском языке встречаются в поэтической речи и создают разные художественные средства выражения.

Ключевые слова: язык, речь, стиль, объектные словосочетание, поэтическая речь, наглядные пособия, лексема.

Abstract. In this article, it is considered that different object combinations in the Uzbek language occur in poetic speech and create different artistic means of expression.

Keywords: Language, speech, style, object phrases, poetic speech, visual aids, lexeme.

Kirish.

Badiiy nutq tili hiassiyotlarimizga yuksak darajada ta'sir qiladigan, ularni uygotadigan va jumbushga keltiradigan, gozallik haqidagi tushunchalarimizni tarbiyalaydigan va shakllantiradigan, fikrimiz va xayolimizni boyitadigan tildir. "Badiiy nutq tili xuddi jonon raqs kabi chin olmas zavqlarning manbayidir, deb ta'riflaydi adabiyotshunos I. Gafurov. Sakkizinchi asrda yashagan ulug' hind mutafakkiri Vamana "Uslub nima?" degan savolga: "So'zlarning o'ziga xos qurilishi – uslub. So'zlarni eng yaxshi ma'noda saralash va yaxshi ravish bilan joylashtirish bu uslub. Sozlar qurilishining oziga xosliklari va mohiyati hamda nutqning fazilatlarini tajassumi ham uslubdir", deya javob bergan [1].

Basharti, sozlarning oziga xos qurilishi, ularni eng yaxshi ma'noda saralash, yaxshi ravish (ya'ni eng muvofiq usul, tarz – izoh bizniki) bilan joylashtirish asosida hosil bo'ladigan mohiyat va uni qamrab olgan nutqning fazilatlarini uslub hisoblanar ekan, badiiy uslubni shakllantiruvchi o'ziga xos lisoniy imkoniyatlar manbayi – til vositalariga e'tibor qaratilishi lozim. Taniqli adabiyotshunos olim O. Sharafiddinov "Adabiyot tildan boshlanadi" maqolasida ta'kidlaganidek, "Badiiyat juda ko'p elementlardan tashkil topadi. Shulardan biri va eng birinchisi til masalasidir" [2].

So'zlovchi yoki yozuvchi o'zi bayon qilayotgan fikrni tinglovchiga ixcham, aniq, ta'sirchan va tushunarli qilib yetkazib berishga harakat qiladi. R. Qo'ng'urov, E. Begmatov, Yo. Tojiyevlarning "Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari" nomli o'quv qo'llanmasida: "Masalan, ko'pincha biror narsa, belgi, xususiyatni tinglovchi yoki o'quvchiga tushunarli, aniq qilib tasvirlab berish uchun uzundan uzoq va birdan ortiq gaplarga murojaat qilishga to'g'ri keladi. Shunday vaqtlarda so'zlovchi yoki yozuvchi ayni shu fikrni bayon qilib berishda, aytganimizdek, birdan ortiq uzundan uzoq gaplarni qatorlashdan qochadiyu, ammo shu fikrni boshqa vositalardan (jumladan, o'xshatish, sifatlash, kinoya, allegoriya, ellipsis v.h.) foydalangan holda lo'nda va aniq qilib tushuntirishga erisha oladi. Bunday vositalarni tilshunoslik va adabiyotshunoslikda ifoda tasviriy vositalar deyiladi" degan tavsif o'z ifodasini topgan [3].

Demak, tilning vazifaviy uslublari orasida aksari badiiy uslubda qo'llaniladigan, bu uslubning o'ziga xosligini belgilovchi vositalar alohida bir tizimni tashkil etadi. Tasviriy vositalar adabiyotshunoslik va tilshunoslik fanlari uchun birday ahamiyatli va ayni paytda, mazkur fanlarni tadqiq manbayi sifatida birlashtiradi.

Asosiy qism. Bizning maqsadimiz badiiy tasvir vositalarining fanimizdagi ilmiy tadqiqini baholash emas, balki tilning badiiy uslubiga xos tasvir vositalari orasida so'z birikmalari, xususan, obyektli birikmalarning tutgan o'rini aniqlashdir. Tabiiyki, so'z birikmalarining tilning tasviriy vositalari sirasidagi o'rni mazkur til birliklarining badiiy nutqda qo'llanilishini kuzatish va uslubiy ahamiyat kasb etganligini dalillash orqali belgilanadi. Shunday ekan, dastlab tasviriy vositalar tizimi qanday tashkil etuvchilardan iboratligini ko'zdan kechiraylik.

Metafora, o'xshatish, sifatlash, metonimiya, sinekdoxa, mubolag'a, kichraytirish, kinoya, allegoriya, jonlantirish, perefraza kabi usullar troplarning turlari bo'sa, takror, antiteza, gradatsiya, ellipsis, ritorik so'roq, bog'lovchisizlik, ko'p bog'lovchilik figuralar(stilistik figuralar)ning ko'rinishlari hisoblanadi [4]. O'z navbatida, "tilda muayyan lisoniy-sintaktik qurilish qolipi hosilasi sifatida qaraladigan, lison-nutq farqlanishi asosida yondashilganda nutq birligi maqomini egallaydigan so'z birikmalari qayd etilgan tasviriy vositalarning qaysi guruhiga tegishli?" degan savol tug'iladi.

Ma'lumki, troplar tilning badiiy tasvir vositalaridan bir turini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, trop nutqda so'z yoki iboralarni ko'chma ma'noda ishlatishdir. Basharti, troplar eng avval so'zlarning uslubiy qo'llanilishi, ya'ni ko'chma ma'no asosida obrazli nutqni shakllantirishidan hosil bo'lar ekan, so'z birikmalari ham troplarning u yoki bu ko'rinishini yuzaga chiqara olishi, hech bo'lmaganda, troplarning bir turi sifatida xizmat qilishi mumkin. Negaki, so'z birikmalari ham so'zlar kabi atash, nomlash vazifasiga ega bo'lib, tilning nominativ birliklar tizimi tarkibiga kiradi.

E.Qilichev ta'kidlaganidek, "So'z badiiy tasvirning asosiy vositasi, obraz yaratishning, uni individuallashtirishning muhim omillaridan biri" sanalar ekan, so'z birikmalari ham so'zlar singari badiiy tasvirning o'ziga xos vositasi, eng asosiysi, obraz va obrazli ifoda yaratish usuli hamda nutqiy omili bo'la oladi. Fikrimizning isboti uchun quyidagi dalillarga murojaat qilamiz. Obyektli birikmalarning uslubiy qiymatini aniqlash maqsadida badiiy nutqning eng yuksak, ayni choqda, sermashaqqat ijodiy faoliyatning oliy namunasi – poetik nutqni tanladik. O'zbek tilining poetik qudratini o'z ijodi orqali namoyon etgan zabardast shoir – Abdulla Oripov poetik nutqida qo'llangan obyektli birikmalarni tahlilga tortdik.

Ijod – bu kashfiyot, yaratish zavqi, o'z-o'zini anglash, namoyon qila bilish, o'z haqiqatiga o'zgalarni ishonitirish va ergashtirish, butun bir muhitni o'zgartirishga intilish qudrati ilohiy ilm va zehn, olam va odamni ichdan chuqur bilish san'ati hamda mas'uliyati. A.Oripovning o'z ta'biri bilan aytganda, "ehtiyoj farzandi". Shunday ekan, A.Oripov ijodi Doniyor Begimqulov ta'riflaganidek, "uning tilga nisbatan zargarona munosabatidan guvohlik berib turadi".

Jumladan, shoirning "Tuyg'ular" she'rida qo'llangan obyektli birikmalar ham D.Begimqulov haqligini ko'rsatadi:

Dunyo ishlariga boqib hayron, lol,

Shogird ustoziga berdi-ku savol:

I. Mudom o'tganlarni yod aylagaymiz,

Yod aylab ruhlarin shod aylagaymiz. [5]

She'riy parchaning uchinchi va to'rtinchi misrasida *o'tganlarni yod aylamoq, ruhlarin(i) shod aylamoq* birikmalari ko'zga tashlanadi. Bu SBlari sintaktik qurilish xususiyatiga ko'ra umumiy o'xshashlikka ega, ya'ni bu nutqiy birliklar $[O^{1x} \sim F] = SB$ qolip ko'rinishining mahsulidir. Albatta, tobe so'z tarkibidagi tushum kelishigi birikish usulini belgilovchi muhim morfologik omil bo'lib, hokim vaziyatdagi fe'llar ifodalayotgan harakat (*yod aylamoq, shod aylamoq*)ning obyektga – *o'tganlar, ruhlar*, ya'ni ot leksemalar ma'nosida reallashayotgan predmetlar – shaxs va xayoliy mavjudotga o'tganligini ko'rsatib turadi.

Aytish joizki, shoir yaratgan har ikkala birikma ham umumiy [obyekt-harakat] ma'nosi o'xshashlik xususiyatiga egaligidan darak beradi. Umumiy ma'nosi ularni obyektli birikmalarning bir ma'noviy tipiga birlashtiradi. Ammo *o'tganlarni yod aylamoq* va *ruhlarin(i) shod aylamoq* birikmalari leksik-semantik xususiyatlariga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Birikmalar tarkibidagi so'zlar o'z lug'aviy ma'nolari, denotatları jihatidan o'zaro tafovutlanadi. Birinchidan, *o'tganlarni yod aylamoq* birikmasida *o'tganlar* metonimiya asosida odamlarni, aniqrog'i, shaxs denotatini badiiy tasvirga xos usulda ifodalaydi; *ruhlarin(i) shod aylamoq* birikmasida xayolan tasavvur etiladigan

mavjudot– *ruh* denotativ ma'no asosida harakatning obyekt sifatida voqelashadi. Ikkinchidan, *yod aylamoq* fe'li xotirlamoq, eslamoq kabi tafakkur fe'llari leksik paradigmasiga tegishli bo'lib, paradigmaning emotsional-ekspressiv bo'yoqdor a'zosi sifatida boshqa leksemalardan farq qiladi. Shoir lisoniy ong qatlamlarida tayyor bu paradigmadan *eslamoq* yoki *xotirlamoq* leksemalarini emas, aynan *yod aylamoq* leksemasini tanlashiga sabab ham shunda. Zero, poetik nutqqa xos sintaktik tabiat *o'tganlarni eslamoq* birikuv tarziga nisbatan *o'tganlarni yod aylamoq* birikmasini ma'qul ko'radi. Poetik nutqni hosil qiluvchi sintaktik birliklar orasidan hissiy ta'sirchanlik darajasi yuqori bo'lgan va ruhiy ko'tarinkilik bag'ishlaydigan leksik-semantik birliklarning birikuvidan hosil bo'ladigan so'z birikmalarini saylab oladi. Bu holat *ruhlarin(i) shod aylamoq* birikmasining nima sababdan qo'llanishini ham izohlaydi. Chunki *ruhlarin(i) shod qilmoq*, *ruhlarin(i) shod etmoq*, *ruhlarin(i) xursand qilmoq* kabi obyektli birikmalardan foydalanish imkoniyati mavjud bo'lgan vaziyatda shoirning lisoniy didiga *ruhlarin(i) shod aylamoq* birikmasi ko'proq mos kelgan va she'rda badiiy ifodani kuchaytirgan. Bunga nafaqat sintaktik omil, balki tushum kelishigining *-in* shakli orqali yuzaga chiqayotgan morfologik omil ham o'z hissasini qo'shganki, uning badiiy nutqni shakllantirishdagi ahamiyati, ayniqsa, tushum kelishigining uslubiy xoslangan shakli va vazifasini qayd etmaslikning iloji yo'q. Ayni paytda tushum kelishigining uslubiy xoslangan shakli va vazifasi masalasini atroflicha tahlil qilish imkonsizligini ta'kidlagan holda, bu kelishik shaklining she'riy nutqda vazn o'lchoviga mos varianti $[O^{1k} - F]=SB$ qolip hosilalarini poetik nutq qurilishiga muvofiqlashtirishini e'tibordan soqit qila olmaymiz. Negaki, $[O^{1k} - F]=SB$ qolip ko'rinishi tushum kelishigudagi obyektga qaratilgan harakat ma'noli so'z birikmalarini hosil qilishi til sathidagi lisoniy imkoniyat bo'lsa, uning hosilalaridan tobe a'zosi *-ni* yoki *-in* varianti bilan shakllangan ko'rinishini tanlash bu imkoniyatni nutqiy, nutq muayyan shakl va vazifaga xoslanganligini inobatga olsak, demak, uslubiy voqelantirishdir. Shoir yoki yozuvchi, umuman, so'z san'atini egallagan ijodkor bilan oddiy so'zlovchining lisoniy imkoniyatlarni istifoda etishi orasidagi tafovutni saqlagan holda, aytish mumkinki, ijodkorning tilning mavjud imkoniyatlarini bilishi ulardan o'rinni foydalanishi bilan belgilanadi va badiiy tilning go'zal namunalarini yarata oladi.

Xulosa. Obrazlar surati va siyratida aks etgan obyektli birikmalar poetik nutq vositasi sifatida gavdalanar ekan, badiiy nutq qonuniyatiga muvofiq hissiy ta'sirchan, jozibador va jonli tasvir hosil qiladigan ko'chimlarni vujudga keltiradi. Demak, obyektli birikmalarning poetik-sintaktik vazifasi poetik nutqqa xos badiiy tasvir vositalarini shakllantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Назарова С. Бирикмаларда сўзларнинг эркин боғланиш омиллари. Номзад. диссер... автореф. –Т., 1997. – 21 б.
2. Oripov Abdulla. Menga xush xabar ayt. She'rlar. –Т.: Ma'naviyat, 2009. – 128 b.
3. Tojiyev Yo., Hasanova N., Saidova R., Yo'ldosheva O. O'zbek nutqi madaniyati va uslubiyat asoslari amaliyoti. –Т.: 1994. –115 b.
4. G'afurov I. O'ttiz yil izhori: adabiy o'yalar, maqolalar. –Т.: Adabiyot va san'at, 1987. – 400 b
5. Sharafiddinov O. Adabiyot tildan boshlanadi //Adabiyot va san'at: Adabiy-tanqidiy maqolalar, o'yalar, munozaralar. –Т., 1987. –320 b.

UDC 808.3

TRANSFORMATION OF THE ACQUIRED KNOWLEDGE OF A FOREIGN LANGUAGE IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

N.N. Yusupova, teacher, Tashkent State University of Uzbek language and literature, Tashkent

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik sharoitlarda o'quv materialining o'ziga xos tomonlari shuningdek, o'qituvchi va talabalar faoliyatining dialektik birligi, talabalarning yangi innovatsion faoliyat olib borish mexanizmlari, nazariy muammolarning rivojlanishi va ularni bartaraf etish usullarini belgilaydi, kasbiy mahoratini oshirish kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: transformatsiya, metodlar, texnologiya, nutq, intellektual ruhiy taraqqiyot.

Аннотация. В этой статье описывается зависимость учебного материала в конкретных педагогических ситуациях, а также диалектическом единстве микропроцессов деятельности преподавателя и студентов, механизмы трансформации деятельности